

Бакалавърска теза: Жорж Папазов в европейския модернизъм. Изложбите на Папазов до началото на Втората световна война

Научен ръководител: доц. д-р Ирина Генова

Изложбите на Жорж Папазов от 1934 до 1937 година

От началото на 1934 г. Папазов се намира в центъра на артистичната вихрушка в Европа, участвайки паралелно в изложби на различни места. Поставян в рамките най-вече на сюрреалистичното движение, имайки предвид и кубизма, до който в определени години той се доближава, през тази година Жорж Папазов ще бъде причислен и към едно друго модерно течение в изкуството – Футуризма.

През месец февруари Папазов е поканен да направи индивидуална изложба в Милано, в която участва с маслена живопис и офорти. Колекцията от Папазовите работи е била открита за публиката в периода от 20 февруари до 6 март, като на нея той представя произведения от годините 1929-1933. Относно броя им забелязваме противоречивост – доверявайки се на книгите на Андрей Наков и на Гастон Дийл (който се позовава на Наков изцяло в своя текст), той трябва да е 82, докато на заглавната страница на самия каталог от изложбата прочитаме, че са 60 броя маслена живопис и 50 офорта. Галерията, избрана за тази изложба, е Галерия дел Милионе на улица Брера № 21. Във връзка с тази Папазова експозиция е поканен Филипо Томазо Маринети, считан за инициатор на футуристичното движение, чийто „Манифест на футуризма“, е издаден през месец февруари 1909 година.¹ Той провежда

¹ Маринети изпраща „Манифест на футуризма“ („*Manifesto del futurismo*“) на всички главни италиански ежедневници и Болонският вестник „Газета дел Емилия“ („*Gazzetta dell'Emilia*“) го публикува на 5 февруари 1909 г. (Gianfranco Morra, „*Il futurismo l'abbiamo scoperto noi*“, La Voce di Romagna). На 20 февруари излиза на първа страница на

лекция на 24 февруари под наименованието „Папазов, български авангардисти и футуристи“.² Според нея заедно с други свои сънародници Папазов се превръща в предполагаем лъч на италианския футуризм в българското изкуство. За начина, по който е преминала тази конференция, четем от самия Папазов в „По стъпките на художника“:

*„На 24 февруари 1934 г. пристигането в Милано със специален самолет на Маринети, дошъл да проведе конференция върху моята живопис в салоните на експозицията, промени всичко. Този ден изживях една вълнуваща вечер в най-неочаквани аспекти, слушайки звуковите вариации на италианския език, който се извисяваше и понижаваше като ненастроените клавиши на органа в тяхната катедрала. Само карабинерите късно през нощта можеха да сложат край на шумотевицата и да възвърнат спокойствието в квартала. За мен беше трудно да разбере сюжета на дискусиите им, но знаех със сигурност, че ме кръстиха: Български футурист!“*³

Миланската преса приема с „хор молитвата на бащата на футуризма“⁴ и Папазов отново вижда своето име „залепено за етикет“. Българският художник обаче продължава да поддържа собствените си убеждения: *„В моето собствено изкуство няма никакви правила. Всичко, което правя, е резултат на свобода.“* Относно футуристичното течение Папазов пише в „Бретон и сюрреализма“:

„Футуристичната епоха, родена от начертани от Маринети перспективи, упражни известно влияние върху живота и произведенията на хората, но не остави никакъв типичен актив върху живописиста. От това

френския Le Figaro.

² „Papazoff: Avanguardisti e futuristi bulgari“, Galleria del Milione. Milano via Brera, 21, sabato 24 febbraio.

³ Превод на Мила Бояджиева.

⁴ Nakov, A. Papazoff - Franc-tireur du surréalisme. Préface de Jacques Baron. La connaissance. Bruxelles. 1973, p.118.

*движение само Маринети продължи да съществува. Извън роденото от фантазията на поета движението е можело да създаде поети, но не художници.*⁵

Маринети има едно по-ранно идване в България през 1932 г. по покана на Клуба на българските писатели и произнася две речи на френски език през месец януари в София. Това посещение може да се смята за успех на родните художници и артисти, но българското изкуство остава недокосната от футуристичното влияние. Единствено художникът Сирак Скитник, вдъхновен от футуризма, създава серия от картини и рисунки.⁶

Годината 1934 г. е много плодотворна за Жорж Папазов и след променящата донякъде възгледите на публиката миланска изложба той участва в още няколко международни експозиции. Интересен факт са множеството изложби, които той успява да направи през 1934 г., тъй като постоянно поддържа и дейностите си в Париж, излагайки свои картини и през тази година, отново в галерия Ренесанс. В периода от 19 януари до 8 февруари Папазов за първи път представя своя колекция в Чикаго и показва двадесет и три платна в Арт клуб. Впоследствие през месец март същите картини биват преместени в Ню Йорк, за да бъдат изложени в галерия Мари Хариман. Месец по-рано, във връзка с чикагската експозиция и в същия Арт клуб, на 5 февруари е изнесена лекция на тема „Сюрреализъм“ от американския критик на изкуство Джеймс Джонсън Суийни,⁷ известен най-вече с трудовете си за Хуан Миро, както и с някои текстове за Фернан Леже.⁸

През 1934 г. Папазов се завръща отново в България с изложба в галерия КООП на ул. Раковски № 109 в София. Експозицията отваря врати в периода

⁵ *Parazoff, G.* Lettres sur l'Art, по данни на Андрей Наков, цит. съч., с.139.

⁶ *Генова, И., Димитрова, Т.* Непознатият Сирак Скитник. Изд. център „Култура“. София, 1993.

⁷ James Johnson Sweeney или най-често J.J. Sweeney.

⁸ *Léger, F.* La Forme humaine dans l'espace. Montréal. L'Arbre, 1945.

от 6 април до 9 май и в нея художникът излага деветдесет и четири платна – маслена живопис и графика, рисувани в годините 1929-1933 г. Данни за техниката на картините липсват. Събитието, на което присъства и пълномощният министър Симеон Радев, е причина за множество полемични статии, за които можем да съдим от Папазовите размисли в автобиографичната му книга:

„Така или иначе, с приближаването на моето пристигане в София, с намерение да изложя картини в столицата, критиката и всички, които можеха да пишат върху изкуството, се нахвърлиха срещу моята живопис и дори срещу личността ми. Заплахите от различни критици отиваха така далече, че изискваха от полицията да вземе мерки, за да премахне „чумата“, която рискуваше да разруши нашата скъпа родина. Това беше най-голямото оскърбление в историята на нашата страна, причинено на художник, поет или писател.“

За каталога на тази изложба информация ни дава Татяна Димитрова, която посочва включени в него няколко текста: уводна статия на Сирак Скитник (единственият българин, който Папазов кани да участва в каталог на негова изложба), размислите на самия Папазов за творческия си процес, както и отзивите на Рагнар Хопе, Ролф де Маре и на критиците Валдемар Жорж, Морис Рейнал, Дино Бонарди и др. В биографичната справка накрая има кратко резюме за постиженията на Папазов от последната му изложба, проведена в Милано и открита от Маринети. Някои текстове са препубликувани от каталога на изложбата на художника през 1933 г. в Стокхолм, като например тези на Рагнар Хопе, Ролф де Маре и Робер Деснос.

Впоследствие, въпреки негативните реакции спрямо българския художник в собствената му родина, Папазов не се отказва от изложби в България и дори поема своята защита лично. Още следващата година той прави втори опит за представяне на модерното изкуство в родината си и

провежда нова изложба в софийската Галерия на Шестте, във връзка с която художникът провежда серия от лекции на тема „модерното изкуство“, две от които изнася в Алианс франсез.⁹ Учудващо за българската публика е, че някои от лекциите са изнесени на френски език, явно като ответ на отрицателните мнения от предходната година. По този начин Папазов поставя бариера между себе си и българските критици и може би изразява желание да се появи като „чуждестранен“ художник, обиден на България. По данни на А. Наков често на тези събития присъстват не повече от петима слушатели.

Самата изложба се състои от 6 до 28 октомври и включва четиридесет и пет творби. Широката публика и официалната критика остават отново резервирани, а мнението им – непроменено. В предговора към каталога на изложбата са поместени отзивите на Кокошка, Петрович, Фукс и Маринети. Малко преди тази изложба, през месец септември, Папазов участва като гост на Дружеството на новите художници с две свои творби - „Гроб на поета“ и „Носители на светлина“. От поканата можем да съдим, че новаторското изкуство на българския художник все пак е ценено от някои негови сънародници.

При тази последна изложба на Папазов в България публиката и критиката отново отказват да приемат художника. Малкото гласове, които се чуват в негова защита, биват „сподавени от изблика на „градското порицание“.¹⁰ Става ясно, че творчеството на Папазов е различно от онова, което е характерно за българското изкуство през тези години – смесица от пътя към експресионизма и „модернизираната“ фолклорна живопис. В автобиографичната си книга Папазов отново разказва за чувствата си и разочарованието:

⁹ *Генова, И.* Историзиране на модерното изкуство – липстващите имена. Жорж Папазов. - В: Изкуствоведски четения. БАН. С., 2007, с. 453-460.

¹⁰ *Наков, А.* Ibid., p.119.

„По време на моето странстване в мен се беше появила фундаментална трансформация. Участвайки с тяло и душа на моите изложби, на приемите, на празниците, на космополитните приеми, аз почувствах вътрешна умора. Беше резултатът от живот, който не беше създаден за мен. Също така пламенно желание за промяна на съществуването беше ескалирало в душата ми. Беше живот с хармония със самия себе си, живот, посветен на моята работа и на личните ми размисли, запазвайки контакт с няколко верни приятели. Само такъв вид съществуване можеше да бъде удобно на моята дива природа, но така или иначе малко общителна.“¹¹

Въпреки че отзивите за изложбата не са били според очакванията на Папазов, Ирина Генова ни припомня, че една от картините му е откупена.¹²

Да се върнем на предишната 1934 г., в която българинът участва в още една изложба, пета за годината - в Загребската Модерна галерия. На изложбата са показани петдесет и седем платна. Изложбата е посещавана от зрителите от 17 декември 1934 г. до 4 януари 1935 г. Във връзка с тази изложба Папазов изнася лекция в Клуба на писателите на Загреб; за реакциите от нея четем отново в автобиографичното му есе (стр. 150):

„Приятели бяха организирали изложба с мои картини в Загреб, в Модерна галерия, държавна галерия. Моите картини получиха едно уважително посрещане от страна на хърватските интелектуалци, но публиката, закъсняла относно „модернизма“, беше малко скандализирана и дори уплашена. ... Дамите от „Общество за насърчаване на изкуствата“ идваха на групи до вратата на галерията, но не се осмеляваха да влязат вътре. Те показваха с пръст някои от картините ми, уплашени да видят или

¹¹ Цитирано в: *Наков, А. Ibid.*, p.119.

¹² *Генова, И.* Историзиране на модерното изкуство – липсващите имена. Жорж Папазов..., с. 453-454.

открит в тези нереални форми нещо необичайно и неморално.“

През 1935 г. преди изложбата в Галерията на Шестте в София Папазов заминава за Прага, където представя изложба под патронажа на чешката организация Манес – една от най-уважаваните европейски институции в областта на модерното изкуство и една от първите, които представят, заедно с „Кръга на модерното изкуство на Амстердам“, кубизма и футуризма. Изложбата е проведена в галерия Фийгл в периода март-април. В нея са показани петдесет и две платна. Предговорът към каталога е от експресиониста Оскар Кокошка. В Прага Папазов е много добре приет. Като предпоставка за това биха могли да се смятат установените вече връзки на чешки художници с парижкия сюрреализъм. По думите на Наков Папазов е бил приет като „дете на чешката култура“.¹³

В следващата 1936 г. Жорж Папазов се завръща отново в Париж:

*„След съмнения и грешки напуснах родната страна и в един горещ ден, 14 юли 1936 г., заминах отново за Париж, където ме привличаха силни спомени. Влизайки в ателието ми почувствах доколко бях свързан с тази държава и че тя беше моята истинска родина.“*¹⁴

След завръщането си в Париж Папазов напуска своя дом на ул. Планта, където негови съседи са били приятелите му Макс Ернст и Калдер, за да се премести в своето старо ателие на бул. Клиши № 60. Така той събужда спомените си от художника и приятеля Паскен, за когото през 1932 г. издава книгата „Паскен! ...Паскен! ...Аз съм!“. Той започва отново работа като самотен художник и продължава да излага картини, но сега вече няма в такава степен подкрепата на галерии или търговци.¹⁵ Същата година той подготвя

¹³ *Nakov, A. Ibid.*, p.119.

¹⁴ По Гастон Дийл: *Diehl, G. Papazoff. Editions Cercle d'Art, Paris, 1995*, p.163.

¹⁵ Списание *L'oeil*, Париж, Март, 1951, N°51, с. 35.

още една персонална изложба –за Обществената библиотека на Маями Бийч.¹⁶ Там художникът представя десет платна, които излага от месец август до месец ноември 1936 г.

Годината 1937 г. бележи в кариерата на Папазов една изложба - последна за предвоенния период. Експозицията е проведена в парижката галерия Жан Кастел (а не в галерията Жан Бюше, както погрешно е посочено в книгата на Гастон Дийл) в дните от 18 юни до 2 юли и включва картини, рисувани в периода от 1932 до 1937 г.

След края на 1937 г. Папазов навлиза в труден личен период, продължил и по време на Втората Световна война. Воден от своите убеждения за независимост, той остава самотен. Единственият приятел, когото допуска до себе си през годините на войната, е Дерен. След края на войната, заедно с настъпването на обществения мир, Папазов сякаш намира и личен покой. Той се изолира от социалната среда, за да се посвети изцяло на своето изкуство. След загубата на Дерен през 1954 г. в множество текстове на Папазов четем за болката му.

Поради проблеми със здравето и в желанието си да живее на климат, близък до този от детството му, Папазов се премества в южна Франция, във Ванс, където последните двадесет години от живота му преминават в артистична работа. В картините му се забелязват реминисценции от стари сюжети, завърнали се с нова сила в нови пейзажи.

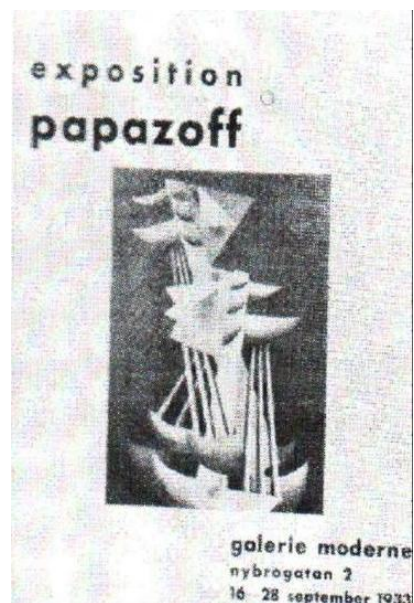
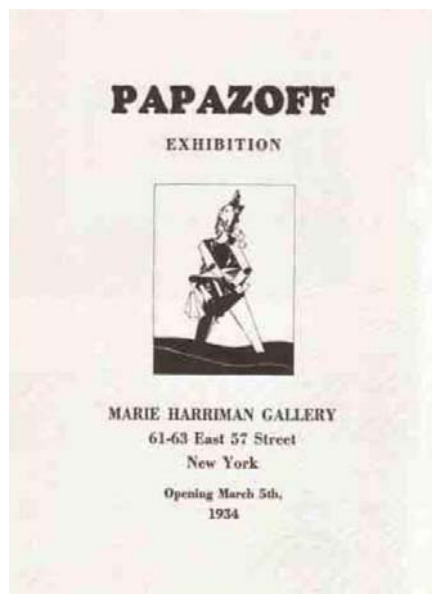
¹⁶ Miami Beach Public Library.

Списък на илюстрациите:

1. Портрет на Папазов от Деран (1941 г.), Колекция Мириам Папазов. От: *Nakov, A. Parazoff. Franc-tireur du surréalisme. La connaissance, Bruxelles, 1973.*
2. Корица на каталога за изложбата на Папазов в галерия Мари Хариман в Ню Йорк (1934 г.) Публикувано в: *Nakov, A. Parazoff. Franc-tireur du surréalisme. La connaissance, Bruxelles, 1973.*
3. Корица на каталога за изложбата на Папазов в галерия "Модерна" в Стокхолм, 1933 г. Публикувано в: *Gaston Diehl. Parazoff. Editions Cercle d'Art, Paris, 1995.*
4. Корица на каталога за изложбата на Папазов в галерия "Кооп", София, октомври 1935 г. Публикувано в: *Генова, И. Историзиране на модерното изкуство - липсващите имена. Жорж Папазов. – В: Изкуствоведски четения. БАН, 2007.*
5. Покана за лекцията на Маринети, във връзка с изложбата на Папазов в "Галерия дел Милоне" (февруари-март 1934 г.) Публикувано в: *Nakov, A. Parazoff. Franc-tireur du surréalisme. La connaissance, Bruxelles, 1973.*

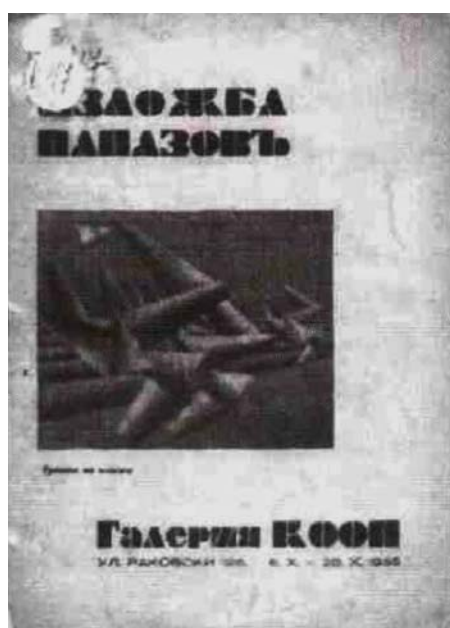

1. Портрет на Папазов от Деран (1941 г.), Колекция Мириам Папазов. От: *Nakov, A. Parazoff. Franc-tireur du surréalisme. La connaissance, Bruxelles, 1973.*

2. Корица на каталога за изложбата на Папазов в галерия Мари Хариман в Ню Йорк (1934 г.) Публикувано в: *Nakov, A. Papazoff. Franc-tireur du surréalisme. La connaissance, Bruxelles, 1973.*

3. Корица на каталога за изложбата на Папазов в галерия "Модерна" в Стокхолм, 1933 г. Публикувано в: *Diehl, G. Papazoff. Editions Cercle d'Art, Paris, 1995.*

4. Корица на каталога за изложбата на Папазов в галерия "Кооп", София, октомври 1935 г. Публикувано в: *Генова, И. Историзиране на модерното изкуство - липсващите имена. Жорж Папазов. – В: Изкуствоведски четения. БАН, 2007.*

5. Покана за лекцията на Маринети, във връзка с изложбата на Папазов в "Галерия дел Милоне" (февруари-март 1934 г.) Публикувано в: *Nakov, A. Papazoff. Franc-tireur du surréalisme. La connaissance, Bruxelles, 1973.*